

küzdött is ezért, de legtöbbször elérzékenyedt a saját hangjától, mely szabadon áradó, zúgó, nyugtalanító, valóban páratlan hang volt az akkori magyar literatúrában.

Minden írásában van néhány sor, mely tömören jellemzi a méltatott író vagy festőt. Molnár Ferencről szóló írásából pl. elegendő ennyi:

»Mi a régi Molnárt őrizzük tudatunkban, a Nemesek íróját, azt a Molnárt, aki még szeretete az embereket, aki még hozzánk szólt, ha mindjárt csak a pesti polgár szalonjából is, akinek akkor még nem az volt a célja, hogy kiszolgálja a közönséget, hanem hogy emberi hitelt szöjjön a világ dolgairól.«

Forrásmunkák felhasználásával írott cikkei közül legzártabb, legszebb a nyugateurópai sorozat. A többiek közül, hibátlan szerkesztével, arányos csoportosításával és tartalmi gazdagságával, a Nusics Branisláváról írott.

Kár, hogy az író a kötet egységét »Hazuról« c. vegyesanyagú írásaival megbontja. Található itt mindenféle, vallomástól kezdve a néprajzig. Közülük a »Cserebogár, sárga cserebogár« harmadik személyű áttétellel, érdekes elbeszélés lehetett volna.

Herceg János

Rapszódikus jegyzetek Jása Ignyátovics rapszódijáról

(Jakov Ignyátovics: Rapsodije, Matica Srpska, Novi Sad, 1953)

A nagy per, amely száz évvel ezelőtt indult meg a kor legjelentősebb és kétségtelenül egyik legérdekesebb alakja, Jása Ignyátovics ellen, mintha még ma se fejeződött volna be. Most ugyan már, közel hetven évvel a halála után fölösleges bizonygatni, hogy nem volt népének árulója — mert életének voltak olyan szakaszai, amikor annak tartották —, s hogy nem a megalkuvás vezette arra az útra, amelyre halálos fenyegetések között egy zajos karlócai népgyűlésen lépett, s amelyről nem tért le holtanapjáig.

Az utókor megadta az elégtételt és az elismerést Ignyátovicsnak, s azok az éjszakai könnyek, melyeket Zamáj sírt el a koporsója fölött, régen felszáradtak már. Alakját és életművét először Szerlics, a szerb irodalomtörténet megalapítója próbálta megfelelő helyre állítani, s aztán úgy, ahogyan nőtt a távolság a vajdasági szerbek nemzeti mozgalmának romantikus időszakától, illetve ahogyan ez a mozgalom a változó időben mind több és több népi és szociális szemponttal gazdagodott, úgy tisztult a légtér Ignyátovics alakja körül.

Most megjelent emlékiratai mégis, mintha az utolsó szó jogán mondanák el mindazt, amit Ignyátovicsnak egész élete, világnézete, politikai helytállása és írói alkotómunkája magyarázatoként el kellett mondania. A kései olvasónak legalább így tűnik, jóllehet ezekben a visszaemlékezésekben nyoma sincs semmiféle drámaiságnak. Nem vádolt védekeznek bennük, csak egy harcoss har tanuja és résztvevője számol be mindarról, amit életében érdekesnek és jelentősnek tartott. S mégis, az előadás nyugalma, a visszaemlékező Jása Ignyátovics sze-

A »Cél és vallomás« rapszódikus írói evangélium. Előtte alkalmazkodom és tudomásul veszem. Tisztelem mások meggyőződését. Többen talán vitára serkentő anyagot találnak írásában. Meddő, kilátástalan, értelmetlen vitára. Szó van benne pl. a csak nemrég is annyira vitatott egyetemes magyarság problémájáról is; melyben én az író nézetéhez csatlakozom.

Legszívesebben mégis »Emlékeinknél« s a »Kupuszinai lakodalom«-nál időzöm. Itt otthonosan érzem magamat. Ujra lehangoztság vesz azonban rajtam erőt, amikor a »Papírhajó«-t olvasom. Egészen másra gondolok, mint az író. A könnyedén lebegő címben jelképet érzek. Mint ha az a sok szép, értékes írás, melyet az író az olvasó felé indít, mind-mind csak papírhajó volna. Hiába biztatja, lelkesíti őket:

Szállj, röpjél hajóml...

A visszhang mindig ugyanaz. Akár egy ógörög kórus felelne:

»Révbe nem ér a hajó...«

Nincs lenge fuvallat, mely a papírhajót felkapja s elindítsa. S ha mégis, tájunk elposványosodott öbleibe akkor is alig juthat. A bejáratot a Közöny vastagbőrű, zöldmoszatos szőrnye hétéfajú sárkányként őrzi.

Íd derűje és megingathatatlan fölénye ellenére, úgy tűnik mintha ezekben az emlékiratokban adna magyarázatot az író és a politikus Ignyátovics élete egész sajátos magatartása.

Pedig politikáról, irodalomról jóval kevesebb szó van ebben a könyvben, mint az élet számos egyéb s Ignyátovicsnak érdekes megnyilatkozásáról. Az egész ötszáz oldalas könyv ennek ellenére tökéletesen kifejezi Ignyátovics írói koncepcióját, emberi érdeklődését és politikai ikonosságát, amely — ez már nem lehet vitás — helyzetéből, neveléséből eredt. Tudjuk: lelkes szerb nacionalista volt, de ugyanakkor magyar lojalpatrióta, aki azonban mégis a felvilágosult európai szemével nézett a világra. Ebben a kései könyvében mindezt megérti az ember. Regényeiben, elbeszéléseiben korántsem rajzolódt ki ilyen élesen Ignyátovics szellemi arculata és egész emberi habitusa. S ha így nézed őt ebben a kicsit hanyavett, derűs mesélő hangulatában, ebben minden ünnepélyességet, minden nagyképűséget nélkülöző egyszerű közvetlenségében, amint eszméiről, forradalomról, emberi és szellemi idealokról, kocsmáról, bálkáról, temetőkről mesél olyan rapszódikus elkarnyarodásokkal és ennyi szertelenséggel, ahogyan csak az életben tűnnek fel a dolgok és jelenségek a maguk rendszertelen halmazátlapotában, gondtalanul előkötve olyan apró epizódjainál is az életének, melyeket más, értetnő se tartana érdemesnek, akkor megérted azt is, hogy lenéztek és megvetették kortársai, akik nem tudták kivonni magukat sem a társadalmi előítéletek, sem a polgári illendőség, sem a valahová-tartozás kényszere alól. A minden költőiségre fittyet hányó Ignyátovics viszont, aki egyformán jólérezte magát a pesti Vigadó nőbel-báloján és a tabáni koszművészen,

aki egyszer magasrangú hivatalnokok, máskor szobalányok és mesterlegények társaságában mulatott, éppen ezért nem élvezhette a polgári társadalom tiszteletét, pedig hát volt idő, amikor magas közjogi méltóságot töltött be, képviselő volt, ügyvéd, a Letopisz szerkesztője és mindezen túl egy tekintélyes szentendrei család gyermeke.

De író volt, a maga törvényei szerint élő ember, aki nem is akart semilyen formában erőszakot tenni önmagán. Érthető, hogy megtárgyalták, hogy csak ivó cimborái tudtak igazán lelkesedni érte. Pedig ő valami gyermeki jóhiszeműséggel mindenkihez ragaszkodott, emlékirataiban mindenkiről megbecsüléssel és a szeretet hangján ír. Még azok a szemmel látható túlzásai, melyekkel egy-egy ember erőseit festegeti, a túlzott rajongásnak az a hangja, ahogyan a szerbek vagy a magyarok tulajdonságait dicséri, megállapítván, hogy »ezt sehol a világon« nem tudják úgy, mint a magyarok vagy a szerbek, mindez a gyermeklelkű óriás őszinte emberségét tükrözi vissza.

Mit emeljük ki emlékiratainak tarka mozaikjából? Letartóztatásának megalázó, de alapjában véve kedélyesen felfogott élményét? Vagy azt a bájos epizódot, ahogyan Vachot Imrével mulatva, a pesti Komlókert-vendéglőben Petőfivel kezetszorított, miközben Horvát Marci, a szentendrei primás csodálatos muzsikáját hallgatták? Vagy azt a fejezetet idézzük, ahol elmondja, milyen véletlen volt, hogy író lett, s mennyi baja volt emiatt, hiszen nem tudott tisztességesen szerből, s váltig törnie kellett a fejét, hogy mit is írjon, ha már egyszer írói csináltak belőle? Utazásait ismertessük, amelyekről szólva mindig fontosnak tartja megjegyezni, hol szállt meg és mit vacsorázott? Az események fontossága szempontjából, természetesen, mellékes dolognak látszik, hogy például Nagykőrösön kávét ként reggelire, de a vendéglő ehelyett szalonját kínált, amely valóban jó volt. Vagy az, hogy egyik mulatása alkalmával, ugyancsak Vachottal, minden pénzét odaadta a zenészeknek s aztán a primástól kért kölcsön, hogy haza tudjon utazni. Ezek az apró epizódok mind-mind hozzátartoztak az ő világképéhez, melyek nélkül nem tudta volna újat teremteni az élet teljességét. Már pedig ő elbeszélő volt — elsősorban az! — s így minden fontos volt neki, mert minden, ami történt vele, az életéhez tartozott.

Megértjük a múlt század polgári erkölcsöszeit, akik szemére vetették munkájában a rendszertelenséget, a könnyelmű, rapszódikus csapongást, ami a nyolcvanas évek elején szét-szórva megjelent emlékirataiban még hatványozottabban nyilvánult meg, s akik böhém életmódjából következtek emberi és politikai magatartásának amorális voltára. A múlt században és abban az osztályban, melyhez

születése és társadalmi helyzete folytán tartozott, a külső forma minden tekintetében döntő jelentőséget kapott. S Ignjátovics nem volt a formák embere sem az életben, sem az irodalomban. Az olvasónak olykor az az érzése, hogy cselekedeteiben se volt céltudatos, csupán következetes, mintha csak a véletlen eseményei sodorták volna a forradalomba, az irodalomba, a vidám kocsmái életbe, az előkelő és szerény társaságokba, s neki nem lett volna soha egyéb dolga, csak az, hogy megőrizze a maga nézeteit, következetesen lovagias felfogását minden és mindenki iránt és megtartsa azt a töretlen kedélyt, mely »brüder Jásót« annyira jellemezte. Mai szemmel nézve éppen ezért látjuk oly mérhetetlenül nagyra az ő alakját a XIX. században, mert mindig derékig állt az életben. Talán ez a titka annak is, hogy oly józan és fölünyes ítéletet tudott mondani mindenről, ami körülvette, mert arányérzéke sohasem a külsőségekhez viszonyult, hanem a maga sajátos törvényeihez.

Ha ugyan voltak törvényei. Mert végül az ember már ebben is kételkedik, oly egyszerű és oly természetes nála minden. Nem védte soha a maga igazát, csak kibartott mellette olyan szilárdan, mint a szikla s változatlan nyugalommal élte és élvezte az életet.

Emlékiratai egy regényes korrajz hatalmas méreteit rejtik magukban. Alhoz, hogy nagy műveket formáljon a színes és izgalmas eseményekből és felvonultassa hennük az életből vett alakjainak sokaságát, egy kicsit talán túlságosan kényelmes volt, meg aztán a kor szerb irodalmi és politikai eszményei sem engedték meg elismertetését. Ha Milán Narandzsiocsal és az Örök Völegénnyel még sikere is volt, mint kevés írónak abban az időben, azután már kezdtek észrevenni, hogy rossz, hibás és lompos szerbséggel ír, s végül mint írói se becsülték. Utolsó regénye, A Szenvedő Asszony, melyet élete főművének szánt, s melyet töle szokatlan gondossággal épített és csiszolgotott — s amely éppen ezért vesztette el az Ignjátovics írásait jellemző frissességet — megbukott a Matica irodalmi pályázatán. Akkor már súlyos beteg volt és azzal vigasztalódott, hogy »a káplárok megbuktatták a kapitányt«. Nem kétséges, hogy igaza volt. Mert ő tudta, hogy alkotóképessége páratlan volt a század szerb irodalmában. Ha még a teremtkészség, az írás belső szenvedélye is jobban nyugtalanította volna, akkor műveinek száma és terjedelme tisztesen akkora lehetett volna, mint amilyen a valóságban volt.

Emlékiratai valóban rapszodiák. Egy ellentmondásokkal teli kor hatalmas és apró eseményeinek olykor lélegzetállítóan izgalmas, máskor könnyed és vidám rapszodiái, amelyekből azonban teljes egészében áll elének fél évszázad mozgalmas, harcokkal és nyugalommal váltakozó élete és egy kivételes írói és emberi egyéniség rokonszeves alakja.

Szerbia előéletét a Híd-nak!